

KU KOREŇOM FILOZOFICKÉHO MYSLENIA NA SLOVENSKU

RUDOLF DUPKALA: Prešovská škola. Filozofia na evanjelickom kolégiu v Prešove. Prešov 1999, 138 s.

Ideový exkurz do histórie myslenia na Slovensku, a filozofického osobitne, predstavuje odkrývanie mnohých, často zatiaľ len parciálne zmapovaných problémov. Nie je to inak ani v prípade recenzovanej monografie R. Dupkalu, ktorý si pre svoje bádanie z hľadiska dejín filozofického myslenia na Slovensku zvolil skutočne predmetne relevantnú tému - problematiku filozofovania a filozofie na pôde evanjelického kolégia v Prešove. Napriek tomu, že filozofia "prešovskej školy" nie je v našom historickom výskume žiadna tabula rasa, čo pripúšťa i autor práce, doposiaľ v našej odbornej literatúre monografická práca ucelenejšieho, syntetického charakteru absentovala. Túto skutočnosť autor práce citlivo vnímal a pokúsil sa svojou prácou o jej pozitívne prekonanie. E. Dupkala so svojím výskumným tímom úspešne realizoval bádanie v oblasti grantovej úlohy VEGA s názvom *Prešovské evanjelické kolégium v kontextoch európskeho intelektuálneho vývinu*.

Ako autor publikácie prízvukuje, parciálne historické analýzy diela a pôsobenia činiteľov prešovskej školy už existovali aj predtým - v nedávnom období to boli najmä analýzy J. Bodnára, T. Münza, O. Mészároša, J. Soškovej a iných bádateľov pôsobiacich v tejto oblasti výskumu. Cieľom monografie R. Dupkalu je v nadväznosti na doterajšie výsledky bádania "predstaviť filozofovanie na evanjelickom kolégiu v Prešove nielen v jeho historickej genéze, ale tiež v celej jeho ideovo-tematickej šírke (Teda: od metafyziky cez gnozeológiu, metodológiu a logiku až k prvým - relatívne uceleným - koncepciám etiky, estetiky a dejín filozofie)" (s. 11). Z takto pomerne náročne formulovaného cieľa práce logicky konzekventne vyplynula i štruktúra monografie, ktorá sa vnútorne člení na štyri relatívne ucelené kapitoly venované jednotlivým problémovým okruhom, ďalej na úvod a záver.

Prvá kapitola knihy *COLLEGIUM STATUUM EVANGELICORUM SUPERIORIS HUNGARIAE* s podnázvom *Osudy "prešovskej školy" od jej založenia do polovice 20. storočia* predstavuje v skutočnosti historický exkurz do obdobia vzniku a peripetií vývinu evanjelického lýcea, resp. kolégia. Podrobne sa tu mapujú podmienky a okolnosti jeho počiatkov, ktoré sa datujú do 70-tych rokov 16. storočia. Evanjelické lýceum sa vytvorilo transformáciou mestskej školy v Prešove najmä zásluhou J. Bayera. Ján Bayer, ktorý bol posledným rektorom prešovskej mestskej školy pred založením (aj ním iniciovaného) lýcea pre realizáciu zámeru kreácie a konštituovania významného vzdelávacieho zariadenia, vypracoval v roku 1664 príslušný projekt.

Z dnešného hľadiska je zaujímavá práve racionalita argumentácie, ktorou dôvodil v prospech založenia kolégia (lýcea) práve v Prešove. Okrem optimálnej geografickej a ekonomickej polohy mesta za dôležitý faktor považuje J. Bayer multilingválnosť

súdobej prešovskej komunity, čo vzhľadom na štruktúru potenciálneho študentstva z multietnického Uhorska bol ozaj zreteľahodný argument. Paradoxom v tejto súvislosti však zostáva, že napokon evanjelické kolégium, ktoré bolo oficiálne otvorené v októbri 1667, nevzniklo podľa projektu jeho popredného iniciátora. V tejto kapitole monografie sa dejiny prešovskej školy ďalej sledujú až do roku 1945, kedy slovenské evanjelické kolegiálne gymnázium zaniká a jeho história pokračuje až po revitalizácii od roku 1996.

V druhej kapitole práce *REFLEXIE EURÓPSKEJ FILOZOFIE NA "PREŠOVSKÉJ ŠKOLE" V 17. STOROČÍ* sa autor bližšie venuje analýze týchto reflexií vymedzených v názve kapitoly, ktoré boli do značnej miery jedinečným fenoménom v kultúrnom živote súdobej Slovenska. Autor tu prichádza k relevantnému poznatku, že medzi súdobe najvýznamnejšie reflexie európskej filozofie na prešovskom kolégiu treba zaradiť najmä: "1. ohlas Baconovej a Komenského filozofie v tvorbe J. Bayera, 2. Cabanovu recepciu Sennertovej, resp. Gassendiho atomistickej koncepcie, 3. Ladiverovu apológiu Melanchtonovho protestantského aristotelizmu a ďalšie." (s. 27) Podľa R. Dupkala prezentácia týchto troch filozofických koncepcií na prešovskej kolégiu viedla k diferencovanej reflexii, k vzniku ideových pnutí a sporov, čo ďalej evokovalo zaničené dialógy zúčastnených predstaviteľov, ako to autor v druhej kapitole vecne argumentuje. Jednou z príčin diskusií bola i skutočnosť, že "zatiaľ čo Bayer a Caban inklinovali k tradíciám nominalistického spôsobu filozofovania, Ladiver sa vcelku jednoznačne identifikoval s pozíciou scholastického realizmu" (s. 56).

Tretia kapitola knihy *METAMORFÓZY FILOZOFOVANIA A FILOZOFIE NA EVANJELICKOM KOLÉGIU V PREŠOVE V 18. A 19. STOROČÍ* venuje pozornosť pôsobeniu súdobých popredných predstaviteľov filozofického myslenia v chronologickom postupe, medzi ktorých patria J. Karlovský, Ž. Karlovský, M. Greguš, A. Vandrák, L. Szerédi a M. Szlávik. Zvláštnu pozornosť venuje autor monografie problému vtedajšieho výskumu dejín filozofie, ktorý zaujímal významné miesto najmä v teoretickom pôsobení oboch posledne uvedených pedagógov. Ich činnosťou - bádáním v dejinno-filozofickej oblasti sa na prešovskom kolégiu uzatváralo "filozofovanie charakteristické pre celé 18. a 19. storočie. Bolo to filozofovanie relatívne pohotovo a (intenzívne) reflektujúce viaceré vrcholné koncepcie dobovej európskej filozofie" (s. 84). Dominantný vplyv si v tomto období na prešovskom kolégiu udržali idey Kantovej filozofie, ktoré mali dlhodobu evokujúcu vplyv i na rozvoj samotného filozofického myslenia na prešovskom kolégiu.

V štvrtej kapitole nazvanej *PODOBY FILOZOFOVANIA A FILOZOFIE NA EVANJELICKOM KOLEGIÁLNOG GYMNAZIU V PREŠOVE V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA* autor monografie upozorňuje, že súbežne so vznikom I. Československej republiky nastali i v organizačnej štruktúre prešovského kolégia zmeny, ktoré viedli k tomu, že kolégium stratilo svoj zvláštny charakter, ktorým sa priradzovalo skôr k vysokým školám, a zmenilo sa na školu skôr gymnaziálneho typu. Napriek tomu zásluhou viacmenej kontinuálneho pôsobenia popredných teoretikov a pedagógov filozofie a logiky, akými boli J. Koreň, S. Treybal, J. Červenka, St. Felber a J. Mikleš, výuka filozofických disciplín tu mala naďalej vysokú úroveň. Všetkým týmto osobnostiam, ich dielu, ale najmä etape ich významu a pôsobenia na evanjelickom kolégiu R. Dupkala v 4. kapitole svojej monografie venuje príslušnú analytickú pozornosť. Opiera sa tu

prítom aj o výskumy realizované už skôr V. Bakošom, J. Bodnárom, T. Münzom, O. Mészárosom, J. Viceníkom a ďalšími predchodcami.

Na záver možno uviesť, že zaujímavá a na vysokej profesionálnej úrovni spracovaná publikácia R. Dupkalu je jednoznačne pozitívnym prínosom do poznatkového fondu z výskumu dejín filozofického myslenia na Slovensku. Zároveň je prvou prácou tohto druhu, ktorá sa systematicky a ucelene zmočňuje problematiky filozofovania a reflexii európskej filozofie na prešovskom kolégiu a zároveň poskytuje pomerne prehľadný obraz o historických peripetiách tejto unikátnej inštitúcie v dlhom období jej existencie. Pokiaľ ide o zásadný poznatok vyplývajúci z práce, je to najmä poznanie, že na území Slovenska, konkrétne v kultúrnom centre východného Slovenska v Prešove, sa viac ako tri storočia pestovalo a kultivovalo filozofické myslenie. Prezentovali, reflektovali, diskutovali i oponovali sa tu idey súdobej európskej filozofie. Pestovanie školskej i akademickej filozofie na prešovskom kolégiu v uvedenom období patrí k takým teoretickým a ideovým aktivitám, ktoré sú charakteristické pre krajiny európskeho kultúrneho kontextu.

Karol Kollár

PhDr. Karol Kollár, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

ZÁKLADY ENVIRONMENTÁLNEJ FILOZOFIE

DUŠAN ŠPIRKO: *Základy environmentálnej filozofie*. Bratislava, Slovenská technická univerzita 1999, 148 s.

Posledné desaťročie v Slovenskej republike charakterizujú rýchle zmeny podmienok formujúcich život spoločnosti. Tieto rýchle zmeny sprevádzajú dosiaľ nepoznané sociálne, ekonomické a environmentálne fenomény a prejavujú sa o.i. aj v hodnotovej dezorientácii jednotlivcov i celých spoločenských skupín.

Práca D. Špirku *Základy environmentálnej filozofie* sa snaží reflektovať súčasné problémy a procesy z pohľadu environmentalistov. Zameriava sa na analýzu sociálno-ekonomických faktorov a hodnotových preferencií človeka.

Práca je jednou z prvých systematických prác na slovenskom filozofickom poli zameraných na filozofickú reflexiu environmentálnych problémov. Autor skromne naznačuje, že cieľom jeho práce je uviesť čitateľa do problematiky environmentálnej filozofie. Samotný obsah práce ďaleko presahuje tento cieľ. Na základe znalosti bohatého materiálu domácej aj zahraničnej proveniencie analyzuje D. Špirko nosné problémy environmentálnej filozofie, princípy a historické korene hodnotového systému, stojace v pozadí našich prístupov k životnému prostrediu. Pozornosť venuje alternatívnym návrhom a riešeniam, ktoré zohľadňujú ochranu životného prostredia.